

SZEMLE

A. W. REED, A DICTIONARY OF MAORI PLACE NAMES.
Wellington, é.n. 144 lap.

Hallatlanul különleges könyvet küldött számunkra P. A. Sherwood, az University of London magyar nyelvész tanára. Az Új-Zéland szigetein élő maori őslakosság helyneveit tartalmazó terjedelmes szótár több szempontból is érdekes, figyelemre méltó. Amint a szerző írja előszavában, a maori nép sokkal közelebb él a természethez, mint a fehér ember, s helyneveikben a fák, vizek, szelek, talaj-félékre vonatkozó szavak sokkal gyakoribbak, fontosabb szerepet játszanak. Másrészt azonban nagyon sok nevük éppen a könnyű fordíthatóság miatt megtévesztő, mert történelmi, mitológiai eseményekre, legendákra utal, s az egyszerű fordítás nemcsak megtévesztő, hanem nevetséges is lenne. Mindezekon kívül szép számmal találhatók lefordíthatatlan és kideríthetetlen eredetű helynevek. Végül pedig a modern, angol eredetű nevek maoriban való meghonosodása jelent néha kibogozhatatlan problémát, hiszen egyszerű fordítással, hangalakváltoztatással vagy mindkét mód keveredésével bekerülhettek ezek a nevek a maorik névkincsébe. A szerző azonban elsősorban - nagyon helyesen - a nevek "fordítását", etimológiájának megadását tartja legfontosabb feladatának, hanem a nevekről elmondható információk föltárását tekinti fontosnak. Nem törekszik teljességre, de a fontosabb nevek mindenképpen benne vannak a mintegy ezeröttszáz nevet tartalmazó gyűjteményében.

A szótárat egy nagyon rövid kiejtési tájékoztató előzi meg, amelyből megtudjuk, hogy csak 15 hangot különböztet meg

a maori nyelv, s néhány mássalhangzónak nincs megfelelője az angolban, amelyeknek az írására betűkapcsolatokat alkalmaz a latinbetűs átírás.

A kiejtési tájékoztató után még egy lap terjedelmű köznyelvi szótár következik, amely a nevekben előforduló leggyakoribb maori szavakat tartalmazza angol megfelelőikkel. Nagyon érdekes ezek közül felsorolni néhányat, hiszen a névadás eredetére, az elnevezés ősi szokásaira vet jellemző fényt. Elsősorban természetesen az olyan szavakra gondolok, amelyek a mi helynévadásunkban ritkábban fordulnak elő, vagy egyáltalán nem használatosak. Ilyen a tűz, felhő, tánc, szél, tojás, gyümölcs, élelem, éjszaka, égbolt, elrejtett vagy titkos /tapu/ stb. szó.

A szótári rész /11-140/ a latin ábécé betűrendjében közli a maori nevek átírt alakjait. Valamennyi szócikk a név elemzésével, a névalkotó formánsok vizsgálatával, azok angol jelentésével kezdődik. A legtöbb nevet történeti, néphagyományi, mitológiai magyarázattal lát el, s ezek nagy többsége a névadás indítékát, az elnevezés körülményeit, okait adják. Nagyon sokszor az angol elnevezést is megadja a maori név mellett, de meglehetősen kevés a kettős név. Ezek egyrészt tükörfordítások, a szerző szerint néha tévesen, hibásan fordított maori szavak, másrészt viszont független elnevezések, amelyeknek semmi köze az eredeti nevekhez. /Az angol nevekről külön jegyzéket találunk a könyv függelékében, de számuk a kétszázat sem éri el. -- Érdemes lenne megvizsgálni ezeknek a struktúráját is. Azt találnánk, hogy egyrészt az Amerikai Egyesült Államok helyneveihez hasonlóan eredeti angol nevek átvitelei, másrészt valóságos tartalommal bíró jelképes nevek, mint például Bethlehem, Canaan, Christchurch, Galatea, Galilee, Golgotha, Jerusalem, Judea, Samaria stb., s viszonylag nagy a görögös műveltségre utaló nevek száma közöttük: Athens, Corinth, Macedonix stb./

A maori neveket nagy számuk miatt sem lehet összetételük szerint csoportosítani. Néhány jellemző sajátyságot kiemelve azonban bemutatok egy-két típust közülük. Nagyon sok névben szerepel a 'tűz' szó, s ezeknek nagy része valamilyen élelem-

készítéssel kapcsolatos, így utótagjukban annak az állatnak a neve szerepel, amely a környéken gyakori, s könnyű zsákmányul, jó eledelül szolgált a vidéken. A másik típus ahhoz a régi szokáshoz kapcsolódik, amely szerint a legyőzött ellenség szívét kivágják, megsütik s megeszik, így a név a 'tűz' és a 'szív' szavak összetételéből alakult /Ahimanawa/, s tulajdonképpen eseménynévnek tekinthető, bár némelyikhez több különböző hagyomány is fűződik, amelyek között a szerző természetesen nem foglal állást, csak felsorolja valamennyit.

Gyakori a 'felhő' megjelenése a helynevekben, s ez természetes is a szikla, hegy stb. utótagok mellett, de a 'hosszú', 'röpülő', 'úszó', 'fehér' stb. közzszavakkal alkotva helyneveket számunkra szokatlan, s inkább költői, romantikus névadásnak tűnik -- de hát éppen ez a legfontosabb a névadás különbségeinek vizsgálatában. Igen hasonló az 'árny, árnyék' szavak megjelenése a nevekben. Az 'árny' + 'éjszaka', 'holdvilág', 'kedves vagy szép' stb. összetételek különös hangulatot adnak ezeknek a neveknek. A 'tánc' és a különböző fűfélék neveinek összetételeiből alakult helynevek minden bizonnyal kultikus eredetre utalnak. A 'szél' + 'tenger', 'hegy', 'óceán', 'sík' stb. összetétel az uralkodó szélirányra, a 'szél' + 'nagy vagy erős', 'gyors', 'hangos', 'verdeső vagy lobogó' a szél minőségére utal, s helynevekben igen gyakori. Mindezekon kívül föl lehetne még sorolni számtalan érdekes névtípust, de azt hiszem ez a néhány is bepillantást enged a maorik különleges és nagyon szép névadási rendszerébe.

Elgondolkodtató, és néha a könyv értékét is megkérdőjelezi, hogy egy-egy szónak több angol megfelelőjét is megadja a szerző. Így például a horo maori szó jelentheti a következőket: 'ienyel', 'mos', 'tisztít', 'fut', 'szétporlad, elmállik', 'földcsuszamlás', 'siklás'. Mindezt természetesen a maori nyelv ismeretében lehetne elfogadni vagy cáfolni, s minden bizonnyal az utótag nagy mértékben befolyásolja a szónak a jelentését. Sajnálatosabb dolog, hogy a földrajzi szempontokat alig-alig érvényesítette a szerző. Néhány névnek a magyarázatában ugyan megtalálhatjuk a hely pontos meghatározá-

sát /különösen olyankor, amikor angol megfelelője is van a ma-
ori névnek/, legtöbbször viszont általános égtáji utalást vagy
még azt sem kapunk a helyek lokalizálásához. Míg szemléletes
rajzok mutatják be a különleges állatokat, szerszámokat, mun-
kafolyamatokat, amelyek nevei előfordulnak a helynevekben, e-
gyetlen térkép sem segíti a tájékozódást, a nevek földrajzi
viszonyainak megértését.

A könyv különlegessége mellett is nagyon értékes és hasz-
nos valamennyi névtannal foglalkozó szakember és az érdeklődő
nagyközönség számára. A személyekről kapott nevek magyarázatai
az antroponimia kutatóit is érdekelhetik, az összehasonlító
helynévkutatás /amely még meglehetősen gyermekcipőben jár, s
a párhuzamos névadáson kívül alig van szakirodalma/ pedig hal-
latlan gazdag anyagot kap a szerző lelkiismeretes névgyűjtése,
sokoldalú és alapos névmagyarázatai eredményeként.

HAJDÚ MIHÁLY

SZEGED MEGYEI VÁROS KÖZTERÜLETI NÉVJEGYZÉKE.

/Szeged, 1980./ 124 lap.

Néhány évvel ezelőtt rendelet jelent meg arról, hogy va-
lamennyi magyarországi településnek jegyzéket kell fölfektet-
nie a területén levő közterületek neveiről, s ezeket a Népes-
ségnyilvántartó Hivatal egységesíti, számon tartja, s a végle-
gesnek tartott nevekről értesíti a települések tanácsait. Ezek
a jegyzékek el is készültek, s minden tanács igazgatási osztá-
lyán hozzáférhetők. Nyomtatásban való megjelenésükre azonban
még eddig nem láttam példát, s ebben minden valószínűség sze-
rint Szeged város úttörő szerepet vállalt. 1013 közterületi
nevét nemcsak betűrendes sorrendben tette közzé, hanem a kö-
zelmúltban megváltoztatott nevek esetében a régi neveket is
föltünteteti az újak mellett. Így nemcsak a névstruktúra vizs-
gálatára ad kiváló adattárat ez a könyv, hanem bizonyos tör-
téneti vonatkozású következtetések levonására is alkalmas, a

névadási, névváltoztatási gyakorlatra is fényt vet. Jóllehet ezeket a szempontokat kiválóan érvényesítette PÉTER LÁSZLÓ nagyszerű könyve, /Szeged utcanevei, Szeged, 1974./ mégsem fölsőleges ennek a közterületi névjegyzéknek a megjelentetése.

Minden bevezetés, magyarázat, használati utasítás, gyakorlati tudnivaló nélkül kezdődik a nevek betűrendes fölsorolása a kerület, illetve az előváros jelével. Ezt a jelet a címlap hátoldalának jelmagyarázata oldja föl. Megtudjuk, hogy öt községet csatoltak a közelmúltban Szegedhez /Algyő, Gyálarét, Kiskundorozsma, Szőreg és Tápé/, s mindezek után sincsen két azonos név a jegyzékben. /Ideje lenne megvalósítani Budapesten is már ezt végre!/
.....

Különösen érdekes a névváltoztatások módszereinek megismerése. Ezekről nem szólhatott Péter László említett könyve, mivel anyagát előbb zárta le, mintsem a községegyesítések és utcaelnevezések megtörténtek volna, csak 1973-ban csatolták Szegedhez a fölsorolt helységeket, de egy jeles cikkben /Nyr. CI, 164-70/ beszámolt az 1974. évi szegedi utcanévrendezésről. Ezek a névváltoztatások egészükben és részleteikben is tükrözik azokat az elveket, amelyeket a Szeged utcaneveiben Péter László megfogalmazott, s nagyszerű példát mutatnak arra, hogy a jól megírt tudományos munka hatással lehet, és adott esetben volt is hatással a hivatalos szervek tevékenységére. Végre azt látjuk, érdemes dolgozni, van a komolyan végzett tudományos munkának közvetlen haszna és jelentős eredménye.

Nézzük azonban a névváltoztatásokat! Több Ady Endre előtagú közterületnevet kell megváltoztatni. Egy Ady tér lett, egy Adél köz. Az utóbbi különös asszociáció, talán jobb lett volna Léda alakban fölhasználni a nevet, ahogyan Ady megalakította. Az egyik Szondy utca Apród utca lett, Móricz Zsigmond utca nevét Árvácska utcára változtatták. Az egyik Árpád előtagú névből Ákos, a másikkból Álmos lett. Az egyik Toldi utca új neve Bence utca, a másiké Miklós utca, a harmadikból Előd utca; a Csillag utcáé Bolygó utca, a Deák Ferenc utcáé Bölcs utca stb. Az asszociáció néha nemcsak meglepő, hanem kissé

talán komikus is. Pl. Árvíz utca -- Belvív utca, Fiumei utca -- Csónak utca, Partizán utca -- Kuruc utca stb. Teljes mértékben helyeselhető, hogy a közismert személyekről elnevezett utcák neveiből elmaradt a keresztnév: Ady tér, Bartók tér, Dózsa utca, Erkel utca stb., ugyanakkor az összetéveszthető, vagy kevésbé ismert személyek esetében megmaradt: Alpári Gyula utca, Arany János utca, Bacsó Béla utca, Bakay Nándor utca, Balázs Béla utca stb. Érthetetlen, hogy miért tartották meg a doktori cím föltüntetését a Dr. Kálmán András utca nevében. Néhány kifogásolható új név akad ugyan az egész könyvben /pl. Damjanich utca -- Dimitrov utca, Maros utca -- Maros-torok utca/, egészében azonban igen szép, könnyen megjegyezhető, nyelvíleg kifogástalan az új nevek kiválasztása.

Különösen figyelmet érdemel az a törekvés, hogy néhány szép nyelvjárási jelenséget visszatükröztetnek az utcanevekben, s ez különleges helyi jellegzetességet ad az egész névstruktúrának. Hangulatos és egyáltalában nem provinciális, inkább tiszteletet érdemlő hagyományőrzésre vall az ö-zés tükröztetése a Csöndes, Fölszél, Föltámadás stb. nevekben. Meglehetett volna gondolni még talán a Felső- kezdetű, sőt a Felsőszabadulás utcanévben is az ö-vel való hivatalossá tételt. A Mester, Fecske, - hegy stb. nevekben azonban helyesen hagyták meg az e-vel való írást. Ezek megváltoztatása már esetleg az ellenkező eredménnyel járt volna. Nagyon finom arányérzékkel járt el a névváltoztató bizottság /amelynek összetételéről, sajnos, a könyv nem árul el semmit/.

Hasonló szép helyi sajátosság az Oskola alak megtartása, a régebbi tövek használata a helynevek -i képzős változataiban /Makai, Tápai/, s ezeken kívül még néhány leheletnyi finomság /Tarján széle, Maros-tő, Tutaj, Csónak, Sövény, Sóhordó, Ponty, Palánk, Ladik stb. utca/ teszi különlegesen figyelemreméltóvá Szeged új utcanévrendszerét. Nem volt tehát oktalán ennek a névjegyzéknek a kiadása, hiszen nem csupán a hivatalos használók forgatják haszonnal, hanem mintául szolgálhat más városok utcanévváltoztatásaihoz, s kiváló adattára a tudományos

kutatásoknak, az egybevető - összehasonlító névrendszertani vizsgálatoknak.

HAJDÚ MIHÁLY

TONK SÁNDOR, ERDÉLYIEK EGYETEMJÁRÁSA A KÖZÉPKORBAN.

Bukarest, 1979. 398 lap + térk.

A középkori egyetemek kérdése már igen régóta foglalkoztatja a tudományt. ÁBEL JENŐ /Egyetemeink a középkorban. Bp., 1881./ már a múlt században önálló kötetben foglalkozott a kérdéssel, s nagyon sokan a névtudomány számára is használható adatokat tártak föl /FRAKNÓI VILMOS, Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. Bp., 1874; PAP KÁROLY, Ferrarai és perugiai magyar tanulók a XV--XVIII. századból. ItK. XI, 368-72; SCHRAUF KÁROLY, A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig. Bp., 1902; ANDREAS VERESS, Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium. I. Padua 1264-1864. Kolozsvár, 1915; VERESS ENDRE, Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai, 1221-1864. Bp., 1941. stb./. Az utóbbi időben is szép számmal találhatók cikkek, adatközlések, forráskiadványok ebben a témakörben /SZÉKELY GYÖRGY: Fakultät, Kollegium akademische Nation -- zusammenhänge in der Geschichte der mitteleuropäischen Universitäten des 14. und 15. Jahrhunderts. = ELTE Annales, Sectio Historica XIII, 47-78; KOVÁCS ENDRE, A krakkói egyetem és a magyar művelődés. Bp., 1964; VARGA IMRE: Magyarországi tanulók a padovai egyetemen a XV--XVI. századfordulón. ItK. LXXIX, 211-8; É. KISS SÁNDOR: A krakkói magyar bursa registrumának nevei. Mnyj. XVI, 71-90/. Mindezek után meg kell néznünk azt, hogy mi az az új, többlet, s elsősorban névtani szempontból hasznosítható, amit TONK SÁNDOR könyve tartalmaz.

Az egyetemi oktatás történetére vonatkozó részletei /10-36/ hallatlanul érdekes kutúrtörténeti leírások, sok pontos

adattal, szemléletes idézettel, lelkiismeretes hivatkozással. A II. rész címe: Erdélyi diákok a középkori egyetemeken /37-120/ statisztikai adatokkal, grafikonokkal, térképekkel gazdagon illusztrált leírása azoknak a tendenciáknak és általános szokásoknak, amelyek a korabeli Erdély fölsőbb iskolázására jellemzők voltak. Központi helyet foglal el ebben a fejezetben is a társadalmi szempontú elemzés, de a III. rész /Egyetemektörténet és a középkori erdélyi társadalom/ legkiemelkedőbb érdeme azoknak a hatásoknak a vizsgálata, amelyek a hazatért tanulók tevékenysége következtében tapasztalható. Mind az egyházi, mind pedig a világi egyetemet végzett személyek munkásságát, társadalomban betöltött helyét, környezetükre tett hatását megvilágítja. Utóbbiak esetében az egyes foglalkozások /kincstári hivatalnokok, orvosok, iskolamesterek/ szerint is különbséget tesz a kutatásban, s így igen szép, színes, mozgalmasságú képet fest a középkori Erdélyről.

A munka névtanilag legérdekesebb és legértékesebb része a Diáknévsor /197-347/. Összesen 2496 személy adatait közli a keresztnevek latinizált betűsorrendjében. /Sajnos, terjedelmi okok miatt lemondott a névváltozatok közléséről./ A keresztneveket tehát nem ismétli meg újból, hanem az ugyanolyan alapnévű személyeknek a névkiegészítő szavai /legtöbbször származási helyre utaló helynév, de előljáróval/ állnak a szócikk élén. Ezután a beiratkozás időpontja, vagy ha ez ismeretlen, az első említés ideje következik. Utána áll az egyetem megnevezése, a beiratkozási díj összege, a diáknak az egyetemi tevékenységével kapcsolatos többi információ /a megszerzett fokozat, a tanulóház vagy bursza, ahol megszállt/, végül pedig az egyetem elvégzése utáni életrajzi adatok zárják a névcikket.

A szép számú névadat lehetőséget ad névstatisztikai vizsgálatokra. Megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszak folyamán Erdélyben 117 név fordult elő az egyetemre jutott /tehát magasabb műveltségi réteghez tartozó/ férfiak körében. A nevek gyakorisági sorrendje a következő volt.

1. Johannes	357	14,2 %	3. Michael	137	5,5 %
2. Petrus	166	6,5	4. Nicolaus	131	5,3

5.	Georgius	103	4,1 %	58--62.	Esomas	4	0,2 %
6.	Andreas	93	3,7		Dionisius	4	
7.	Stephanus	89	3,6		Gabriel	4	
8.	Valentinus	85	3,4		Gallus	4	
9.	Thomas	84	3,4	63--70.	Gerhardus	4	
10.	Marinus	80	3,2		Adam	3	0,1
11.	Jacobus	79	3,2		Damianus	3	
12.	Antonius	64	2,6		Helias	3	
13.	Paulus	60	2,4		Richardus	3	
14.	Ladislaus	59	2,4		Seraphinus	3	
15--16.	Laurentius	53	2,1		Tilmanus	3	
	Mathias	53			Venceslaus	3	
17.	Gregorius	48	1,9	71--83.	Zacharias	3	
18.	Franciscus	42	1,7		Adalbertus	2	0,1
19.	Simon	41	1,6		Adrianus	2	
20.	Blasius	40	1,6		Alexius	2	
21--23.	Cristianus	38	1,5		Daniel	2	
	Gaspar	38			Gervasius	2	
	Lucas	38			Hermolanus	2	
24.	Bartholomeus	35	1,4		Lazarus	2	
25.	Matheus	33	1,3		Marcellus	2	
26.	Benedictus	30	1,2		Rochus	2	
27.	Sigismundus	22	0,9		Saletiel	2	
28.	Albertus	19	0,8		Thobias	2	
29.	Ambrosius	18	0,8		Tristanus	2	
30--31.	Emericus	17	0,7		Udalricus	2	
	Leonardus	17		84--117.	Abraham	1	0,04
32.	Servatius	16	0,6		Absolon	1	
33--34.	Demetrius	13	0,5		Bertholdus	1	
	Vincencius	13			Bethlehen	1	
35--37.	Dominicus	12	0,5		Celestinus	1	
	Melchior	12			Cherubin	1	
	Sebastianus	12			Chilianus	1	
38.	Clemens	11	0,4		Colomanus	1	
39--41.	Augustinus	10	0,4		Dandalus	1	
	Barnabas	10			Erhardus	1	
	Cristophorus	10			Eustachius	1	
42.	Marcus	9	0,4		Felicianus	1	
43--45.	Balthasar	8	0,3		Fredericus	1	
	Briccius	8			Hubertus	1	
	Hieronimus	8			Josephus	1	
46--47.	Bernardus	7	0,3		Leo	1	
	Fabianus	7			Maternus	1	
48--54.	Achatius	6	0,2		Mauricius	1	
	Egidius	6			Nicasius	1	
	Erasmus	6			Nicodemus	1	
	Henricus	6			Otmarus	1	
	Osvaldus	6			Otto	1	
	Urbanus	6			Palbertus	1	
	Wophgangus	6			Peregrinus	1	
55--57.	Conradus	5	0,2		Pesoldus	1	
	David	5			Quirinus	1	
	Philippus	5			Rupertus	1	

Severinus	1	0,04 %
Sigfridus	1	
Silvester	1	
Thomasius	1	
Tiburcius	1	
Vendelinus	1	
Vitus	1	

Mindebből megállapítható, hogy sokkal gazdagabb volt a fölhasznált névanyag a későbbinél. Sok olyan név fordul elő, amely egyáltalában nem található meg Karácsony Sándor Zsigmond XVI--XVIII. századi névgyűjtésében /Személyneveink 1500-tól 1800-ig. Bp., 1961./. Kétségtelen azonban az is, hogy van sok olyan név, amely majd éppen a reformáció révén terjed el, s korábban nem volt megtalálható, vagyis az erdélyi egyetemjárók között nem viselte senki. A leggyakoribb nevek között olyanok is szerepelnek, amelyek a későbbiek folyamán háttérbe szorultak, vagy legalábbis veszítettek népszerűségükből /Miklós, Bálint, Jakab, Lőrinc, Simon, Balázs stb./. Mások viszont csupán néhányszor találhatók meg csak a névanyagban, s később szaporodott meg a számuk /Gábor, József, Szilveszter, Vendel stb./. Jóllehet itt figyelembe kell föltétlenül venni a regionális hatást. Elképzelhető, hogy Erdély területén később sem lettek ezek gyakoribbak, az előzők viszont megtarthatták népszerűségüket.

A személynévanyag vizsgálati lehetőségén túl a helynevek korabeli alakjaira is választ kaphatunk a kötetből. Kiváló helynévmutató /348-80/ segíti az eligazodást azok számára, akiket ez a témakör érdekel. Itt nem csupán a nevek előfordulásaira utaló számokat találjuk meg, hanem a legtöbb névről részletes és hasznos történeti magyarázattal szolgál a szerző, teljes filológiai apparátussal kiegészítve.

Végül egyetemenként és évenként csoportosítva utal egy mutató az egyes személyek előfordulásának sorszámaira, amelyből szinte minden statisztikai számítás nélkül megállapítható, hogy hová, mikor, hány erdélyi tanuló iratkozott be.

A könyv tehát elsősorban a kultúrtörténet, oktatástörténet, társadalomtörténet kutatói számára fölbecsülhetetlen ér-

tékű, de a névtani kutatások számára is forrásértékű, nagyon sok oldalról megközelíthető kiváló adattár.

HAJDÚ MIHÁLY

NYELVÉSZETI TANULMÁNYOK 1980.

Kritérion, Bukarest, 1980.

Először veheti kézbe a nyelvészet iránt érdeklődő olvasó tanulmánykötebe szerkesztve a kolozsvári magyar nyelvjárásukatól dolgozatait.

TEISZLER PÁL előszavából megtudjuk, hogy a kolozsvári nyelvészek évtizedek óta sokirányú felmérést végeznek a moldvai csángók körében és Erdély minden magyarlakta területén. Az adatfeltárás két fontos területen folyt, illetve folyik: az egyik a romániai magyar nyelvjárások rendszerének feltárása, a másik a hely-, illetve személynévrendszer történeti és mai állományának összegyűjtése. E kutatások eredményeinek feldolgozását már a magyarországi olvasóközönség is ismeri, s reméljük, hamarosan lehetőség nyílik arra, hogy értesüljön az újabb eredményekről is, ugyanis az e kötetben közölt tanulmányok egy része az újabban felkutatott, más része pedig a már korábban összegyűjtött nyelvi anyagot dolgozza fel.

A tanulmánykötet a következő hat dolgozatot tartalmazza: BALOGH DEZSŐ -- TEISZLER PÁL: Mutatvány Marosvásárhely vidéke tájnyelvi atlaszából /7--34/; GALFFY MÓZES: Tájzsótípusok a marosmagyarai nyelvjárásban /35--50/; B. GERGELY PIROSKA: Szerkezeti, funkcionális és társadalmi összefüggések a családnevek népi használatában /51--80/; KOVÁCSNÉ JÓZSEF MAGDA: Havasalja mai családneveiről /91--118/; MURÁDIN LÁSZLÓ: Néhány növény-név erdélyi földrajza /119--129/; PÉNTEK JÁNOS -- SZABÓ ATTILA: A régi növényvilág és változásai a kalotaszegi földrajzi nevek tükrében /131--172/.

E kötet minden tanulmánya hasznos, tanulságos olvasmánya lehet nemcsak a nyelvészeknek, hanem a nyelvészet iránt érdek-

lődőknek is. A fenti dolgozatok közül most csupán a névtani vonatkozásúak ismertetésére vállalkozhatunk.

B. GERGELY PIROSKA tanulmánya szerves folytatása a szerző: A kalotaszegi magyar ragadványnevek rendszere /Bukarest, 1977/ című munkájának /vö. NÉ. II, 59--62/. Ismeretes, hogy az 1960--65 között gyűjtött család- és ragadványnévanyag feldolgozását 1973-ban fejezte be a szerző, nem állt azonban módjában a teljes anyagot együttesen közölni.

Mostani munkájának célja annak felderítése, milyen mozgatórugók irányítják a családnevek népi környezetben való használatát, melyek azok a külső okok, amelyek meghatározzák a névhasználat szabályait és kivételeit. Ezek vizsgálatát öt kalotaszegi település: Gyerőmonostor, Bánffyhunяд, Kispetri, Bács és Nagykapus 1960--65 között gyűjtött névanyagán végezte el.

A dolgozat négy részre tagolódik. Az első részben a szerző bemutatja a névállomány belső szerkezetének összetevőit. A második részben településenként elemzi a névállomány törzsállományának és peremrétegének arányát, majd feltünteti, hogy ezek a névközösség hányad részére terjednek ki. Ennek alapján három állománytípust különít el: teljes funkcióértékű, csökkent funkcióértékű, továbbá funkciótlaná vált nevek.

A tanulmány harmadik részében a szerző az elemzett öt település névállomány-szerkezetének és funkcionális sajátosságainak részleteredményeiből levonja az általános következtetéseket. A dolgozatot az összefoglaló táblázatok zárják. Ezekből könnyen leolvashatjuk, milyen mértékű az egyes nevek megterheltsége a különböző településeken a hivatalos és a népi használatban.

KOVÁCSNÉ JÓZSEF MAGDA: Havasalja mai családneveiről c. dolgozatában huszonegy, a nyugati székely nyelvjárástípushoz tartozó település, az udvarhelyszéki ún. Havasalja községei, falvai élő családnévállományát mutatja be az 1971--73-ban végzett gyűjtés alapján.

A bevezetőből megtudjuk, hogy a teljes havasalji személy-

névrendszer vizsgálatakor három szempontot érvényesített: a/ a névállomány statisztikai számbavétele; b/ a funkció vizsgálata; c/ a nevek nyelvi alkatának szókészletteni, alaktani, jelentéstani vizsgálata.

A tanulmány második részében két táblázatba és egy térképre vetítette ki a települések osaládnévállományát jellemző adatokat. Az 1. számú táblázat Havasalja családneveinek betűrendes mutatója falvankénti és családnevenkénti megterheltségük feltüntetésével, a 2. számú táblázat pedig a tájegység családneveinek megterheltségét a nemzedékek szerinti megoszlás feltüntetésével mutatja be. A térképről leolvashatjuk a családnevek településenkénti számát és az egyes helységekben leggyakrabban használt három nevet. Az egyes nevek megterheltsége viszonylag magas, ezért a szerző néhány kiragadott példával szemlélteti a családnevet a népi megnevezés elemeként tartalmazó névkapcsolati formákat. Húsz olyan névkombinációt különít el, amelyekben a családnevek más névelemmel társulnak, s ezeket egy összesítő táblázatban is közli.

Befejezésül a szerző röviden elemzi a nevek nyelvi alkatát.

Érdekes kísérletre vállalkozik PÉNTEK JÁNOS és SZABÓ ATTILA: A növényvilág és változásai a kalotaszegi földrajzi nevek tükrében c. tanulmánya.

A tulajdonnevek nyelvi jelként önálló rendszert alkotnak, ugyanakkor azonban egy szélesebb rendszerbe is beletartoznak, és más nem nyelvi rendszerekkel is kapcsolatuk van, teljes vizsgálatuk csak tudományközi kutatással lehetséges.

Egy nyelvész /Péntek János/ és egy botanikus /Szabó Attilla/ összefogott, hogy felmérje az emberi közösségek és a növénytakaró fejlődése, alakulása közötti összefüggéseket, és a történeti növényföldrajz szemszögéből is kiértékelje a földrajzi nevekben megőrzött népi megfigyeléseket, tapasztalatokat.

Dolgozatuk négy részre tagolódik: 1. Módszertani kérdések; 2. Növényzet -- növénynevek -- földrajzi nevek; 3. Történeti növényföldrajzi következtetések; 4. Néhány névtani következtetés.

A Módszertani kérdések című fejezetben a szerzők elmondják, hogy a vidék mai és történeti földrajzinév-anyagából, a mai növényföldrajzi képből, továbbá a mai népi növényismeretből próbáltak következtetni a hajdani növényföldrajzi viszonyokra, a természetes növénytakaróban beállott változásokra, a növényzetnek a névadásban játszott szerepére stb.

A következő fejezetben először az általános növényföldrajzi fogalmakat közlik, majd szócikkszerűen felsorolják az egyes növénycsoportokat alkotó növényneveket. Az alkalmazott csoportosítás jelöléstani, onomasziológiai. Címzőként azt a köznevet emelték ki, amelyből a földrajzi nevek kialakulhattak, majd zárójelben felsorolják a fontosabb alakváltozatokat is. A földrajzi neveket falvanként és időrendben közlik.

A Történeti növényföldrajz című fejezetben képet kapunk a tájegység természetes ökológiai rendszeréről, és a népi növényismeret mélységéről.

Végül a szerzők levonják az általános névtani következtetéseket. A névadás indítékát kutatva két tényezőt emelnek ki: az egyik a növény feltűnő volta, a másik hasznossága az ember számára. Növényzeti csoportok szerint legfontosabb névadók a lombhullató erdők, legkisebb szerepük pedig a fenyveseknek, tűzeglapoknak és csarabosoknak volt.

KÁROLYI MARGIT

SÁRKÖZI ZOLTÁN ÉS SÁNDOR ISTVÁN /SZERK./: MEZŐKÖVESD VÁROS
MONOGRÁFIÁJA.

Mezőkövesd, 1976. 796 p.

A helység neve legelőször 1275-ben bukkan fel. A kötetet a 700. évforduló tiszteletére adta ki a városi tanács. E helyütt nem célunk a teljes monográfia ismertetése, csupán a névtudományi vonatkozásokra térünk ki.

A hatalmas kötet foglalkozik Mezőkövesd földrajzi neveivel is /27--33/. PATAKI ISTVÁN tanár gyűjteményét tartalmazza.

közli az 1858., az 1929. és az 1970. évi utcaneveket, illetve belterületi neveket. Mezőkövesden az utcanévadásnak érdekes formája figyelhető meg: a bokrosítás. Így az utcákat elnevezték férfi-, illetőleg női nevekről /Lajos köz, Márta utca/, fanevekről /Juharfa utca/, virágnevekről /Tulipán utca/, mezőgazdasági termékekről /Szilva u./. Természetesen az újabb elnevezések itt is gyökeret vertek /Tanácsköztársaság útja/. A város egyes részeinek a nevét is közli a szerző /Főkittty/, valamint a közutak elnevezéseit is /Ráfis/. Sajnos, egy településrész /és kútjának a/ neve kimaradt a felsorolásból, pedig épp központi helyen fekszik /Rütyi, illetve Rütyi-kút/. A külterület neveinek gyűjtése levéltárban történt. XVII. századi dűlőneveket is találunk, majd az 1851-es térkép és az 1858-as telekkönyv alapján sorolja fel a szerző a dűlőneveket, végül az 1928-as kataszteri térkép adatait közli. Itt már nincs utalás arra, hogy melyik az élő név közülük.

SÁRKÖZI ZOLTÁN levéltári kutatások alapján ismerteti Mezőkövesd történetét 1275-től 1918-ig. Igen alapos munkát végzett. Bizonyítja az is, hogy több helyütt közli a helység személynéveit. Az 1548-as dézsmajegyzék kövesdi neveit is felsorolja. Ennek a felsorolásnak az a szépséghibája, hogy a neveket némiképpen modernizálta, azaz közelebb hozta őket a mai helyesíráshoz. Közli az 1550. és az 1559. évi defterek kövesdi neveit is /KÁldy-Nagy Gyula szívességéből/. Ezekből is világosak a már többször említett nevek, pl. Máti, Petre, Dimitri, Albert stb. A vezetéknevekkel kapcsolatosan is hasonló a helyzet /Miszáros, Hirvát/. A következő összeírás 1682-ből való, eztán ismerteti a szerző az 1676 /1/-ban megkezdett anyakönyv néhány lapját, az 1700-as évekből is bőséges névanyagot /főként vezetékneveket/ kaphatunk. A történeti rész /39--173 a jegyzetekkel együtt/ elszórtan is tartalmaz neveket. Értékét külön is növeli az, hogy sűrűn közöl az oklevelekről, a dézsmajegyzékről, a defterről, az anyakönyvről meglepően jó fényképmásolatokat, így a kutatók ellenőrizni is tudják az adatokat. A nevek vonatkozóan nem von le következtetéseket, ezt a Matyóföld több számában megtette Sárközi Zoltán.

SÁNDOR ISTVÁN /773--85/ a matyó név eredetével foglalkozik. Részletes elemzése sok mindenre kitér, de a TESZ.-t nem vette figyelembe. A "matyó" névről nem tudunk meg többet, mint amit a TESZ. is közölt.

Hiányoltuk a könyvből a jelenlegi /vagy éppen a közelmúlt/ vezetékneveit, a keresztnéveket pedig különösen, hiszen Mezőkövesdnek a névadása nagyon érdekes, nem beszélve a becenevekről. Annak idején, kövesdi gimnazista koromban a kövesdi legényeket pl. Petá-knak neveztük. A ragadványneveket ugyan közölte már HERCÉLY KÁROLY /A mezőkövesdi matyó nép élete. Néprajzi Füzetek 8. 1939. 29--31/, valószínűleg ezért maradt ki a monográfiából a ragadványnevek téma. Igaz, ezt rövidesen pótolta PINTÉR MÁRTA /Mezőkövesd régebbi ragadványnevei: MSZA. 24. sz./.

MIZSER LAJOS

TOVÁBBI SZÖVEGKÖZLÉSEK PESTY FRIGYES HELYNÉVTÁRÁBÓL

A Név-tani Értesítő 2. számában JUHÁSZ DEZSŐ a PESTY FRIGYES helynévtárából készült forrásközléseket ismertetve öt önálló kötetben megjelent kiadvánnyal foglalkozik. Ezekkel egy időben múzeumi, illetve levéltári évkönyvekben is megindult a helynévtár anyagának közreadása. Eddig a Tolna megyei és a Fejér megyei gyűjtés látott ilyen módon napvilágot. /GAÁL ATTILA -- KŐHEGYI MIHÁLY, Tolna megye Pesty Frigyes helynévtárában I. rész. A Szekszárdi Balogh Ádám Múzeum Évkönyve II-III /1971-72/, 271-332; II. rész. Uo. IV-V /1973-1974/, 297-339; III. rész. Uo. VI-VII/ /1975-1976/ 279-360. - Pesty Frigyes helységnévtára, Fejér megye. Bevezette, közreadja és jegyzetekkel ellátta: PÁRNICZKY JÓZSEFNÉ. Fejér megyei Történeti Évkönyv 11/1977/ 161-305./.

A hasonló forrásközlések gyakorlatának megfelelően a közreadók a bevezető részben PESTY helynévgyűjtésének történetét tárgyalják. GAÁL és KŐHEGYI az Utasítás és a kérdőív teljes

szövegén kívül közli a Helytartótanácsnak a névgyűjtés ügyében Tolna vármegyéhez intézett leiratát és a munka befejezését sürgető újabb leiratát. PÁRNICZKY JÓZSEFNÉ kivonatosa közli az utasítást és a kérdőívet, röviden vázolja Fejér megye közigazgatási beosztásának változásait 1693-tól 1862-ig.

Mindkét szövegekzlés az 1864-ben érvényben levő közigazgatási beosztást veszi alapul, így a Tolna megyei publikációban az 1950-ben Somogy megyéhez csatolt községek /Bedeg, Kánya, Tengőd és Tótkér/ is szerepelnek; a Fejér megyeiben megtalálhatók a Komárom megyéhez átcsatolt Bakonysárkány, a ma Pest megyéhez tartozó Batta /Százhalombatta/, Diósd, Érd, Pusztazámor, Sóskut és Tárnok, valamint a Veszprém megyéhez átkerült Inota adatai. Ennek megfelelően viszont hiányoznak a Baranyából /Zsibrik/, illetve Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből /Bogyiszló/ Tolna megyéhez, valamint a Veszprém megyéből /Bakonycsernye és az enyingi járás/, továbbá Somogy megyéből /Szabadhídvég/ Fejér megyéhez csatolt helységek. A kiválasztott terület teljes anyagát közléteszik. Megtartották a helységeknek azt a sorrendjét, ahogyan az OSZK-ban őrzött kériatban következnek egymás után. /A Fejér megyeieket a közreadó sorszámmal látta el./. Hiányoznak viszont a térbeli tájékoztást megkönnyítő térképmelléletek.

A Tolna megyei anyag közlése betűhű, az eredeti szöveg következetlenségeit is megtartották, "...hiszen nem tudtuk eldönteni, hogy egyazon névnek különböző módon történő lejegyzése közül melyik volt a közhasználatú helynév..." Csak a hosszú ékezeteknél tettek engedményt: "Nem jelöltük viszont a hosszú ékezeteket, ha szemmel láthatóan csak az írás lendületéből adódtak, s a szöveg helyesírása nem követeli meg azokat." "Változás az eredeti kéziratban csak a kirívó helyesírási hibák esetében történt" - írja PÁRNICZKY JÓZSEFNÉ. A közreadott szöveg azonban ennél nagyobb mérvű beavatkozásra enged következtetni. Ennek illusztrálására Bakonysárkány első mondatát mutatom be: "1. Ezen Bakony Sárkány fekszik Fehér megyének egészen az északnyugoti részén, a Sármelléki járásban." /174./ Ugyanaz a Komárom megyei kötetben: "1^{ör} Ezen Bakony Sárkány fekszik

Fehérmegyének egészen az északnyugotti részén Sármellyéki járásba, ezen..." /PASTINSZKY MIKLÓS - TAPOLCAINÉ SÁRAI SZABÓ ÉVA, Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése, Komárom megye. [Tatabánya, 1977], 74./.

A Tolna megyei szövegközlést mutató zárja le, amelyben minden helynevet és személynevet feltüntetnek, közéjük besorolva szerepelnek a tárgymutató címszavai is /elpusztult települések, helynévmagyarázó monda, történet, malmok, rációk stb/. Az összetett helyneveket felbontva is mutatózzák, bár ennek megvalósítása korántsem teljes. Pl. az útmutatóban szereplő Nagy Ökör palé név "Ökör palé, Nagy" felbontott változatát is hiába keressük a mutatóban. A Fejér megyei közlésnek nincs külön mutatója, az egész évkönyvhöz készített hely-, név- és tárgy- mutatóba / 329-336. / - nyilván terjedelmi okok miatt - sajnos csak a helyneveknek elenyészően kis része kerülhetett be.

"A helynévgyűjtemény értelmezése, tudományos feldolgozása /nyelvészet, régészet, földrajz, történelem stb/ csak a teljes anyag megjelenése után lehetséges. E feladatot csak több tagból álló munkacsoport képes sikeresen megoldani" - vallja GAÁL ATTILA és KÖHEGYI MIHÁLY. Ezért az adattárhoz semmiféle értelmező, kiegészítő magyarázatot nem fűznek, amivel tulajdonképpen egyet lehet érteni, habár a kiadványt felhasználó nem hivatásos kutatók munkáját ezek nagymértékben elősegítették volna. PÁRNICZKY JÓZSEFNÉ viszont bőséges jegyzetanyaggal egészíti ki az adattárat. Az adatközlők töredékes vagy hiányos adatainak kiegészítésére, tévedéseiknek helyreigazítására - vagy legalább jelölésére - továbbá közléseiknek az újabb kutatási eredményekkel való összevetésére törekszik. "A jegyzetanyag más része az elavult és a szaktudósokon kívül a művelt közönség előtt kevésbé ismert fogalmak feltárása, idegen szavak és szövegrészek lefordítása... a legjelentősebb terminológiák, a "kulcsszavak" értelmezése..." A kettős célkitűzésnek megfelelően a jegyzetekben elsősorban a helységek középkori és törökkori történetének rövid összefoglalása, az újratele-

pülésre, birtoklástörténetre, valamint a régészeti leletek előkerülésére vonatkozó adatok, illetve a terminológiák magyarázata szerepelnek. Mindezek számos hasznos információt tartalmaznak. A kiegészítések mennyisége azonban vitatható, egyrésztük nem kapcsolódik szorosan a helynévtárhoz. Így például véleményem szerint a régészeti leletek előkerülését csak azokban az esetekben kellett volna megemlíteni, ahol a helynév vagy a hozzáfűződő hagyomány is utal régészeti objektumra /Várhegy, Pogányvár, Faluhely stb/. Néhány téves magyarázat is található a jegyzetekben: Az Abához tartozó Kajtor pusztája esetében helytelen a puszták szó 'füves terület' értelmezése, itt is az Alapnál közölt 'elpusztult település helye' lett volna a helyes. A fok szó a szövegösszefüggésből kideríthetően Baracson nem a szárazföldnek a vízben úszó kiszögellését jelentette, hanem a folyó medrének egy szakaszát nevezték így /"...míg a mély fokat lovakkal átúszatták..."/. A helynevek magyarázatában a közreadó mértéktartóan jár el, csak igen kevés névvel foglalkozik. Néhány falunév esetében /Bioske, Moha/ a jegyzetben a helytelen népetimológia elfogadását támogatja, máshol viszont megalapozatlan, elavult etimológiát vesz át az irodalomból /Bodajk/.

A két kiadvány jelentős eredménye annak az örvendetes, egyre szélesebb körű törekvésnek, amely a több tudományágat érdeklő fontos forrás közreadását tűzte ki célul. Az eddig megjelent forrásközlések máris a mai országnak kb 1/4-ét tartalmazzák, szerencsés módon csaknem összefüggő tömbben /Komárom, Fejér, Tolna, Bács-Kiskun, Pest, Szolnok megye/. Legújában ismét egy Pest megyei közlés látott napvilágot /ASZTALOS ISTVÁN, A gödöllői járás nyugati részének földrajzi nevei Pesty Frigyes kéziratos helységnevtárában. Aszód, 1979. Múzeumi Füzetek 13./.

ASZTALOS a már kialakított módszerrel teszi közzé az anyagot /v.ö.: NÉ 2/1979/46-8./.

A közelmúltban fejeződött be a mai Békés megye területére vonatkozó kézirat sajtó alá rendezése /JANKOVICH B. DÉNES, Pesty Frigyes helynévtárából, Békés megye. Kiadja a Békés megyei Levéltár/.

Pesty Frigyes helynévtárának kiadása remélhetőleg tovább folytatódik. Célszerű lenne a további munkát valamilyen módon összehangoltabbá tenni. Egységessé kellene tenni a területki-választás szempontjait. A jelenlegi gyakorlatot követve ugyanis egyes helységek kétszer is közlésre kerülhetnek, mások viszont kimaradhatnak. Különösen névtani szempontból fontos a forrás-közlési szabályok gondos betartása, a betűhű közlés következe-tes végrehajtása. Megoldandó a mutatók egységesítése.

Végezetül szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy mind-két évkönyvben további, névtani szempontból is érdekes forrás-közlések találhatók még. A Fejér megyei Történeti Évkönyv 11/1977 számában PROKOPP GYULA fordításában és bevezetésével ad-ják közre Bél Mátyás leírású Fejér megyéről /83-117/. Az el-ső katonai felméréshez /1782-1785/ készített országleírás Fe-jér megyére vonatkozó részét EPERJESSY KÁLMÁN közli, az orszá-g-leírásnak mint kútfőnek alapos ismertetésével. A Szekszárdi Balogh Ádám Múzeum Évkönyvében pedig SZAKÁLY FERENC gazdag helynév- és személynévanyagot tartalmazó XVII. sz.-i forrás-o-kat közöl /IV-V/1972-1974/ 259-295./.

TORMA ISTVÁN

Е.Н. Полякова: Из истории русских имен и фамилий
Москва, Просвещение, 1975

1. A kiváló tudománynépszerűsítő mű szerzője elsősorban szovjet névtani munkák és saját kutatásai eredményeire építve mutat be az orosz személynevek történetét, összegzi felfo-gását a névtanról és az antroponimiáról. Annak a ténynek kö-vetkeztében, hogy a személynevek nyelvtörténeti fejlődése lé-nyegében megegyezik a közszavakéval, a személynevek, illetve az antroponimia figyelemre méltó adalékokat szolgáltat a nyelv-tudomány egyéb ágainak, elsősorban a történeti dialektológiá-nak és lexikológiának. Az antroponimia eredményeit nem hagy-

hatja figyelmen kívül a településtörténet és a művelődéstörténet sem. Ez utóbbi megállapítását szemlélítve többek között rámutat, hogy az Ural tájékára és a Szibériába irányuló orosz migráció történetéről csak a névtan eredményeinek figyelembevételével lehet árnyalt képet rajzolni.

2. Az orosz hivatalos személynévadás háromelemű. A szerző egy-egy fejezetet szentel a keresztnévnek, az apai névnek, a családnévnek, valamint a csak bizonyos nyelvi rétegekben élő ragadványneveknek.

Az óorosz nyelvtörténeti korszak korai századaiban minden személy egy nevet viselt. E nevek lehettek: halak, állatok nevei: Zajac, Sosuka, Karasz; tulajdonságot kifejező melléknévi, igei alakulatok: Dobrynya, Molcsan; összetettek: Vszevolod, Vsztatopolk. Az óorosz személynévadásban tükröződik a varég, polovec hatás is /Oleg, Koscsej/. A különböző szociális rétegek eltérő jelentésű vagy szerkezetű nevet viseltek, az összetett és idegen eredetű nevek az uralkodó osztály tagjaira voltak jellemzőek.

A X. század végétől, a kereszténység felvételének idejétől kezdve az óorosz személynévadásban megjelennek az óhéber, ógörög, latin, arameus, óperzsa eredetű keresztény nevek. A XI-XVII. századi nyelvemlékekben a pogány /világi/ és egyházi névadás szíves küzdelme regisztrálható. E küzdelemben az egyelemű világi típusú névadás szinte teljesen visszaszorult. Nyelven kívüli oka e ténynek az, hogy a pravoszláv egyház pozíciójának megszilárdulását követően a keresztségben minden személy kapott keresztény nevet. Nyelvi indítéka pedig az, hogy az idők folyamán a keresztény nevek hangtanilag és alaktanilag asszimilálódtak az orosz nyelvi rendszerhez. A XIV-XV. századig azonban a világi nevek nemcsak a hétköznapi, családi, de a társadalmi, politikai életben is megmaradnak, míg az egyháztól kapott nevek funkciója kizárólag az egyházi-vallási életre korlátozódott. Ezt olyan konstrukciók mutatják, amelyekben szembeállítják egymással az egyházi és világi nevet: Zodan po mirszkomu, a v krescsenyiji Nyikola; v krescsenyiji Joszif,

A mirszky Osztromir; Makszim, zovomyj Sztanimir.

A XIV-XVI. századtól kísérhető nyomon az a folyamat, melynek során a világi névből ragadványnév lesz.

Dégszen a XX. század elejéig az egyházi nevek alkották az orosz keresztnevek többségét. Az első nem egyházi eredetű nevek csak a XIX. század elején jelennek meg, így: Nina, Bela, Tamara. Számuk csak az októberi forradalmat követően növekszik meg. Eredetüket tekintve lehetnek: kölcsönzések: Roza, Adolf; irodalmi forrásra visszamenőek: Timur, Nóra; közfőnevek: Revoljucija, Pobeda, Oktyabr, Maj; a nemzetközi munkásmozgalom és Lenin nevéből képzettek: Ninel, Vil, Vilorik, Marlen; óorosz nevek felújításai: Szvjatoszlav, Goriszlava; stb.

Az orosz keresztnevek csoportja ma is gazdagodik.

Az orosz nyelv végtelenül gazdag becenevekben. A becenevek kb. 2/3-a -a-ra végződik és közös nemű, tehát egyaránt jelölhetnek hím- és nőnemű személyeket is. Ennek magyarázatát a szerző abban látja, hogy a becenevek eredetüket tekintve gyerekek nevei és igen ősi alakulatok. Az ósszláv nyelvben - mint más indoeurópai nyelvekben is - a gyerekek megnevezéseit nem különítették el hím- illetve nőnemre, azok semleges neműek voltak. A nyelvtörténeti fejlődés egy későbbi szakaszában elkülönültek ugyan nemek szerint, de sajátos ragozásukat megőrizték. A tövek szerinti ragozás felbomlásával pedig az -a-ra végződő főnevek ragozásához csatlakoztak. A becenévképzők igen változatos jelentésűek. Kifejezhetnek kedveskedést, megvetést, csufolódást, kicsinyítést stb. Az utóbbi hatvan évben, összefüggésben a társadalmi-politikai változásokkal, számos becenévképző jelentésváltozáson ment át.

3. Az apai név az apa keresztnevéből grammatikai úton képzett névelem. Mai használata érdekes képet mutat: nincs meg a gyerekek megszólításában, sem a familiáris stílusban, sőt az írók, színészek nevében sem. Ezek szemben több nyelvjárásban az apai név szolgál a köztisztelőben álló falusiak megszólítására.

Az orosz otcsesztvo 'apai név' szó csak a XVII. században tűnt fel, s I. Péter uralkodását követően vált általánossá. A

fejedelmi és bojári családok körében az apa nevéből alkotott nevek már az óorosz korban is megvoltak, identifikáló funkcióval. Képzésük még nem történt egységesen. A mai -ovics, -evics képző pedig nemcsak patronymicum-képző funkcióban volt meg, jelölhette az egy családhoz, nemzetséghez tartozó különböző nemzedékek tagjait is. A magánlevelek és a nyírfakéregre rótt novgorodi nyelvemlékek tanúsága szerint az óorosz kori beszélt nyelvre nem volt jellemző az apai név használata. Itt az azonosítás, pontosítás funkcióját egészen a XVII. századig a ragadványnevek töltötték be. A XIV-XV. századtól is főleg a hivatali nyelv él az apai nevekkal. Az élő nyelvben a XVIII-XIX. század folyamán győz csak az -ovics, -evics képzős alak, bizonyos stílusrétegekben azonban egészen a forradalomig megmaradtak az elvonással keletkezett -ov, -ev, -in képzős formák.

Az orosz nyelvi hatás eredményeként ma Szovjetunió számos nem szláv nyelvbe behatolt az -ovics, -evics képző, több népnél pedig még a hagyományos nem szláv apai név képzőt is kiszorította.

4. A ragadványnevek változékony, mozgékony típusát alkotják a személyneveknek. Funkciójuk: a kiválasztás, a differenciálás. Történetük az óorosz korba nyúlik vissza, bár sok esetben nehéz elkülöníteni őket az óorosz világi nevektől. Az egyházi nevek russzifikálódásával illetve uralkodóvá válásával párhuzamosan a világi nevek ragadványnevekké váltak, átvéve azok szerepét. A ragadványnevek fénykora a XIV-XVII. századra esik, ezt követően válik általánossá az a már korábban is érvényesülő tendencia, hogy öröklődnek és családnevekké válnak.

5. Hivatalos körülmények között a személynév fontos eleme a családnév, melynek lényegesebb jellemzője az, hogy nemzedékről nemzedékre öröklődik. Viszonylag új alakulat. Csupán a XV. századtól figyelhető meg, hogy a valamelyik egyénhez kötődő névelem /leggyakrabban a ragadványnév/ egy-egy családon belül öröklődővé válik, - családnévvé lesz. Az öröklődő néve-

lem megjelenése elsősorban az uralkodó osztály és a vagyonos városi polgárság névadásában figyelhető meg. Érthető, hisz az ő érdekük volt a vagyoni, jogi, öröklési viszonyok áttekinthetősége. Oroszország különböző területein, illetve különböző társadalmi rétegeinél eltérő képet mutat a családnevek kialakulásának kronológiája. Még az elnyomott osztályoknál is eltérések vannak: míg az állami birtokokon élő, az adót közvetlenül a kincstárnak fizető parasztoknál korábban, addig a földesúri függésben élő jobbágyoknál később alakul ki. A családnevet jelentő orosz familija szó a XVIII. században hatolt be az orosz nyelvbe család jelentéssel, mely az irodalmi nyelvből eltűnt. A szó mai jelentése a XVIII. század második felére fejlődött ki, addig a prozviscse 'ragadványnév' szó volt meg családnev jelentésben is.

A mai családnevek 20-25 %-a személynévi eredetű. Jelentős a birtokos melléknévi képzőkkel ellátott közfőnévi eredetű családnevek száma is. A családneveknek a ragadványnevektől való eltávolodásával van összefüggésben az, hogy az elmúlt két évszázad alatt csökkent az emberi tulajdonságot, sajátosságot jelölő melléknévi eredetű elemek száma. Nőtt viszont a -sz/ij/ képzős, a vonatkozó melléknévi formájú családnevek mennyisége. A -szk/ij/ képző az uralkodó osztály tagjainak nevében a birtokukra utalt, az elköltöző jobbágyok családneveiben pedig az eredeti lakóhelyre. A képző a XIX. században Oroszország európai részein divatos családnevképzővé vált, /úgy gondoljuk, talán lengyel hatásra is/.

Az etnonimákra visszavezethető családnevek első viselői valószínűleg nem oroszok voltak. /Zyrjanov, Tatarinov, Vogulov/. Nincs kizárva annak lehetősége sem, hogy etnonimákkal egybeeső orosz közfőnevekből /Zyrjanov N zyrjen 'meredt szemű ember', vagy etnonimákból keletkezett és azokkal alakilag megegyező gúnynevekből képződtek /Vogulov N vogul 'piszkos, elhanyagolt ember'/, de oroszok vonatkozásában utalhatnak a nemzetiségek által lakott területre, mint származási helyre is. A családnevek egy hányada pedig idegen eredetű.

6. POLJAKOVA könyve számos finnugor vonatkozású adata révén méltán érdemel figyelmet a finnugristák részéről. A világi és egyházi névadás bonyolult összefonódásának, a különböző névelemek funkciója történeti változásának szemléletes ábrázolásával értékes az összehasonlító névtudomány számára is, mivel leírást ad a különböző névelemek használatának szabályairól mind az irodalmi nyelvben, mind a nyelvjárásokban.

UDVARI ISTVÁN

ADALÉK A MAGYAR-SZLÁV KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉHEZ

/A bács-szerémi ruszinok antroponimái/

1. E rövidke közleménnyel a körülbelül negyven ezres lélekszámot kitevő bács-szerémi ruszin lakosság antroponimáira szeretném felhívni a magyar névtanosok és a településtörténettel foglalkozó kutatók figyelmét.

A bács-szerémi ruszin nyelv Jugoszlávia Vajdasági Szocialista Tartománya egyik hivatalos nyelve a szerbhorvát, magyar, szlovák és román nyelvek mellett - tehát államnyelv /Az államnyelv kifejezést Bori Imre tanulmányából vettem. MNy. 1980.

2. sz. 159-162/. A teljességre való törekvés nélkül említtem meg: a ruszin irodalmi nyelv több mint hetven éves múltra tekint vissza; a vajdasági írószövetségnek 16 ruszin nemzetiségű tagja van; a vajdasági szkupstina mellett ruszin fordítószolgálat is működik. A ruszin nyelvű oktatás alsó és középfokon történik, de a pedagógusképzésben felső fokon is megvalósul. Az Újvidéki Rádió és Televízió rendszeresen közvetít adásokat ruszin irodalmi nyelven, de a verbasz-kulai, a sidi és a horvátországi vukovári rádióadók is sugároznak ruszin nyelvű adásokat. Ruszin nyelvű könyveket, periodikákat a Ruszke Szlovo Kiadó bocsájt ki, mely az 1967-es újjászervezésétől kb. 220 szépirodalmi, tudományos-ismeretterjesztő stb. művet jelentetett meg. A tankönyveket és az iskolai célra szánt ruszin nyelvű kiadványokat pedig a Vajdasági Tankönyvkiadó adja

ki.

2. A török kiűzése után óriási területek kerültek vissza lakatlanul vagy igen gyér lakossággal a történeti Magyarországhoz. A ritkán lakott területekre a parasztság nagyarányú vándorlása zajlott le, amely elsősorban északról dél felé tartott. E belső migrációs folyamatokba illeszkedik be a görög-katolikus ruszinoknak Bácskában, a kulai kamarai uradalomban, nevezetesen Bácskeresztúr /ma: Ruszki Keresztur/ és Koczura községekben való megtelepedése. Mindkét faluba érkeztek telepések szervezeten és egyéni kezdeményezésből is. A telepések derékhada a ruszin /kárpatukrán/ etnikai terület nyugati részéről Zemplén, Abaúj, Sáros, Borsod vármegyéből származik, de az idők folyamán a két faluba érkeztek telepések a történeti Magyarország és Erdély szinte minden vármegyéjéből, akik idővel elruszinosodtak. A XIX. század közepétől a ruszinok egy része, a Bácska minden népére, nemzetiségére jellemző másodlagos migráció eredményeként a Szerémségbe települt át. A második világháború után a németek bácskai kitelepítését követően tovább nőtt a ruszinok lakta falvak száma. A fent jelzett és az iparosodással is összefüggő újabb típusú migrációs folyamatok eredményeként ma Jugoszlávia számos településén élnek ruszinok: Ruszki Keresztur, Kucora, Gyurgyevo, Verbasz, Újvidék, Bácska Topolya, Sajkás, Novo Orohovo, Gospodinci, Savino Selo, Kula stb. /Bácska/; Sid, Berkaszovo, Bacsinci, Bikics Dol, Szremszka Mitrovica, Indzsija stb. /Vajdasági Szerémség/; Petrovci, Miklusevci, Vukovar stb. /Horvátországi Szerémség/; Piskorevci, Andrevci stb. /Szlavónia/.

3. A magyar és szláv nyelvi kapcsolatok viszonylatában figyelemre méltó az a tény, hogy a magyarokkal hosszú évszázadok óta érintkezésben lévő ruszinok archaikus nyelve irodalmivá vált, több tízezer oldalon olyan nyelvi anyagot tállalva a kutatók elé, amelyen a magyar-szláv nyelvi interferencia nagyszerűen tanulmányozható. Ebből eredően a ruszin nyelv adatai fontos nyelvtörténeti, illetve nyelvjárástörténeti forrásanyagot képeznek a magyar nyelvészet számára is.

A magyar névtan és településtörténet számára a bács-szerémi ruszinokat az teszi érdekessé, hogy a ruszin személynevek jelentős hányada magyar eredetű. A bács-szerémi ruszin antroponimákról ruszin nyelven több tanulmány is napvilágot látott már, - kettő nyelvész tollából. Az alábbiakban ezt a két cikket ismertetem nagyon röviden, míg a többieknek csupán bibliográfiai adatait közlöm.

4.4.1. Бундас Дюра: Нашо мена и назвиска. Руски Календар. Руски Керестур, 1936. стр. 42-47.

4.2. Кочиш Микола: Фамилийни презвиска и назвиска Руснаков у Југославији. Шветлосц 1973. ч. 2. стр. 164-194. Нови Сад. - см. Лингвистични работи. Нови Сад, 1978. стр. 180-215.

4.3. Мизъ Роман: Як сами себе /и други их/ наволовали нашо стари на Карпатох, Нова Думка. 1971. ч. 1. стр. 84-86. Вуковар.

4.4. Мизъ Роман: Розвой антропонимији југославијанских Русинох /о наших менох и презвискох/ Нова Думка. 1973. ч. 4. стр. 66-71. 1973. ч. 5. стр. 71-79. Вуковар.

4.5. Сакач Симеон: Нашо презвиска. Кародни Календар. Нови Сад, 1972. стр. 87-96.

4.6. Чучка Павло: О чим шведочи антропонимия войводянских Руснаков. Шветлосц 1973. ч. 1. стр. 95-110. Нови Сад.

Településtörténeti vonatkozásaik illetve névanyaguk miatt hozom még három ruszin történelemmel foglalkozó mű adatait is.

4.7. Винай Микола: Кратки преглед историји Русинох у Бачкеј и Сриме. Руски Календар. Руски Керестур, 1947. стр. 120-145.

4.8. Лабош Федор: Историја русинох Бачкеј, Сриму и Славонији 1745-1918. Вуковар, 1979. стр. 299.

4.9. Iz istorije vojvodanskih Rusina do 1941 godine. Novi Sad, 1977. 180 str.

4.10. M.KOCSIS: A jugoszláviai ruszinok család- és ragadványnevei című tanulmánya /ld. fentebb 4.1./ összetett eredmé-

nyeket sorakoztat fel. A lehető legteljesebb felsorolását adja a ruszin családneveknek és a nem hivatalos családnév funkcióját betöltő ragadványneveknek, tisztázza melyik családnévnek melyik ragadványnév felel meg, szempontokat szolgáltat a ruszin családnevek írásának normalizálásához, összegyűjti, hogyan nevezik meg a különböző családokhoz tartozó férfiakat, nőket. Kocsis abban a reményben írta meg munkáját és adta közre család- és ragadványnévgyűjteményét, hogy az - majd a kutatói forgalomba kerülve - támpontul szolgálhat a ruszin migráció részleteinek tisztázásában, a kelet-szlovák, lengyel adatokkal összevetve pedig segítséget nyújthat az elsődleges ruszin kirajzás helyének lokalizálásában.

4.11. P. CSUCSKA az ungvári egyetem névtanos szakembere Kocsis kéziratos gyűjtése alapján írta meg a *Miről tanúskodnak a vajdasági ruszinok antroponimiái?* /ld. fentebb 4.6./ című elemző tanulmányát. Csucska legfontosabb megállapításai: a 400 leggyakoribb ruszin családnév 75 %-a szláv, elsősorban keleti szláv, 25 %-a pedig magyar eredetű. A ruszin ragadványnevek 15 %-a magyar eredetű, kis része szlovák, lengyel vagy német, túlnyomó többségük pedig keleti szláv. A magyar eredetű ruszin család- és ragadványnevek aránylag magas száma a magyar-ruszin kapcsolatok intenzitásáról és tartósságáról tanúskodik. A mai kárpát-ukrán nyelvjárások családnévei azt teszik valószínűvé, hogy a ruszinok magyar eredetű családnéveik jelentősebbik részét a kárpáti őshazájukból hozták magukkal.

UDVARI ISTVÁN

Ю.М. КРУГЛЯК: ІМ'Я ВАШОГО МІСТА

Київ, Наукова Думка, 1978. 152 p.

Az ukrán helynévkutatásra 1958-ban figyeltünk föl, amikor az első magyar névtudományi konferencián megjelent a résztvevők sorában CILUJKO is, az ukrán onomasztika kimagasló művelője.

Az azóta eltelt több mint 20 év alatt azonban alig folytatódott ez a figyelem, pedig az ott folyó munkából érveket szerezhettünk volna tudománypolitikai céljaink megtámogatásához, ötleteket a névtani tudományos élet szervezéséhez, párhuzamokat igényeink felsorolásában. Méltatni és vitatni kellett volna a magyar helységnevekkel is foglalkozó dolgozataikat /pl. az ungvári K. J. HALÁSZ munkásságát/, és le kellene szűrni a legfontosabbnak látszó törekvéseikből a számunkra adódó tanulságokat. Ezek sorából most csak kettőt hadd említsek meg. Az ukrán névtudomány nagy gondot fordít a víznév kutatásra, a víznevek módszeres feltárására és normalizálására /ld. pl. Ukrajna hidronimiai szótára - ism. NE. 3. sz. 61--3/, mi ugyanezt a munkát még el sem kezdtük. A másik: Ukrajnában a tudomány népszerűsítő, módszertani művek sokasága jelenik meg, ez a tény pedig részint igen fejlett és megalapozott névtani hátteret sejtet, részint pedig a kutatói bázis szélesítését, az utánpótlás nevelésének egyik útját biztosítja.

KRUHLJAK ismertető műve a "Tudományos-népszerű irodalom" sorozat egyik tagjaként jelent meg, s a szerző a hazafias nevelés eszközének szánja könyvét. A Szovjetunióban 1976-ban törvényt adtak ki a történelem és a kultúra emlékeinek védelméről, s e törvény hatálya alá tartoznak a helynevek is, hiszen "a földfelszín olyan könyv, amelyben az emberiség története a földrajzi nomenklatúrában van megírva" /NAGYEZSDIN/. Nagy kár azonban, hogy erről az igazságról az előttünk levő könyv írója sokszor megfeledkezik.

A könyvecske három szerkezeti egységre tagolódik. A rövid Előszó /3--4/ a célmeghatározást és a keletkezési körülmények vázlatos ismertetését tartalmazza. Ezt követi a Szótár /5--147/, amely betűrendbe szedett névcikkek¹ből áll, végül pedig az Irodalom/jegyzék/ következik /148--51/. Ennek jellemző sajátossága, hogy benne csak orosz vagy ukrán szerzők és művek találhatók.

A szótári rész több mint ezer ukrainai helynévvel foglalkozik. A névcikk élén a hivatalos ukrán névforma áll, ezt

követi az objektum közigazgatási helyzetének rövidítése és területek /kb. megyék/ szerint való lokalizálása. A névmagyarázatot szövegesen adja. Ebben néha tudományosságra törekszik, művekre és szerzőkre hivatkozik, ritkán közli a helynév első előfordulásának évét, évszázadát, máskor azonban megelégszik a népi magyarázatok, tudálékos névfejtések megismétlésével. Némelyik névcikkben még tudatosnak látszó torzításokkal is találkozunk.

A több mint ezer helynévből összesen 28 esik a kárpátaljai területre, s e körülményen kívül nagyobb részüknek egyéb magyar vonatkozásaik is vannak. A magyarországi olvasó természetesen ezeket a névcikkeket kereste a könyvben, és azt, hogy a szerző mennyire vesz tudomást a nevek nyelvi eredetéről, a neveket létrehozó történelmi körülményekről. Nos, a magyarokra, a magyar nyelvre való utalás nem ritka a könyvben, a kelleténél azonban jóval kevesebb. Nincs szó a magyar névről Alsóverecke, Bátyú, Beregszentmiklós, Csap, Dolha, Kőrösmező, Munkács és Ungvár névcikkében, és nincs szó természetesen a szláv eredetű megmagyarosodott névformákról sem /pl. Szerednye, Szlatina, Szolyva/. Két cikk jellegzetesen a "filius ante patrem" típusú névmagyarázatot képviseli: Csap /139/ és Dolha /44/ a szerző szerint a "feudális" Csapi, illetve Dolhai családról kapta nevét. - A magyar bús szó motiválta a Bustina /Bustyaháza/ magyarázataát: hivatkozik egy magyar bustihaza névre, amelynek a jelentése: szomorú hely, bánathely. "Ugyanis itt az első telepések földhözköttött és erőszakkal letelepített jobbágyok voltak" /22/. - Sorozatos torzítások vannak Berehove /Beregszász/ cikkében. Közli, hogy a XI. század óta ismerjük, ugyanakkor keletkezését visszavezeti a római császárság idejére /"Peszergin néven határ menti település"/. Később - mondja - Lampert magyar hercege, akiről Lampertházá-nak hívták. Így eltűnik a helynévből a nemkívánatos -szász elem; csakhogy a történeti adatokban sehol sincs szó -házá-ról, mindenütt Lampertszásza szerepel /vö. GYÖRFFY I, 532/. Közli, hogy a szláv név Bereg, s ez egy magányos hegyre vonatkozott /11--2/. Tudjuk jól azonban, hogy Beregszász nevébe az előtag a közeli

Nagybereg vagy a megye nevéből került /vö. FNESz. 104/. -
Uzshorod cikkében megemlítve sincs az eredeti Ungvár név. -
Mukacseve /Munkács/ KRUHLJAK könyvecskéje szerint a X. szá-
zadtól a Kijevi Rusz része volt /88/, arról azonban nem szól,
hogy hol voltak akkor a magyarok. A név magyarozatára pedig
csak a "mondák" véleményét adja elő: a szabadhangsúly követ-
keztében eltérő jelentésű muka /'kín' és 'liszt'/ szóból ke-
rekedik ki egy-egy primitív történet.

KRUHLJAK művére szerencsére nem egészében az előbbiekből
leszűrhető sajátságok a jellemzők. Azok a magyarozatok, ame-
lyeket a kárpátalján kívüli ukrán helynévtan kimunkált, több-
nyire elfogadhatók, és segítik a szerző által meghatározott
cél teljesülését. Sajnálatos azonban, hogy szűkre vont körén
nem volt képes kívülre tekinteni, és tudatlanságból vagy cél-
zatosságból több torz magyarozatával a nemes cél megvalósulá-
sa ellen dolgozik.

MEZŐ ANDRÁS

